

> Retouradres Postbus 20701 2500 ES Den Haag

Bestuursstaf

Directie Communicatie

Locatie

Den Haag - Plein-
Kalvermarkt.
Kalvermarkt 32
's-Gravenhage

Postadres

Kalvermarkt 38
2511 CB 'S-GRAVENHAGE
MPC 58B

Contactpersoon

Kap mr. R.J. Stap
WOB-functionaris

www.defensie.nl

Onze referentie

BS2022004271

Bijlagen

13

*Bij beantwoording, datum,
onze referentie en onderwerp
vermelden.*

10 MRT 2022

Datum

Betreft

Besluit op uw Wob-verzoek

Geachte

Bij brief van 10 december 2021 hebt u een verzoek ingediend als bedoeld in artikel 3, eerste lid, van de Wet openbaarheid van bestuur (Wob). In uw verzoek vroeg u, kort samengevat, naar correspondentie van, over en met de drie kandidaat-werven sinds augustus 2021 inzake de vervanging van de onderzeebootcapaciteit.

Over de reikwijdte van uw verzoek hebt u nader contact gehad met onze Wob-functionaris. In die correspondentie is u toegelicht dat de aanbesteding wordt uitgevoerd met een beroep op artikel 346 van het Verdrag betreffende de werking van de EU (VWEU). Dit artikel stelt lidstaten, waaronder Nederland, in staat om bij overheidsaankopen af te zien van een open Europese aanbesteding. Met de toepassing van artikel 346 VWEU is het ministerie van Defensie niet gebonden aan de wettelijke regelgeving inzake een aanbesteding volgens de Aanbestedingswet 2012/2016 en de Aanbestedingswet Defensie en Veiligheid 2013. Ook bepaalt het artikel dat lidstaten geen inlichtingen hoeven te verstrekken die strijdig zijn met de wezenlijke belangen van de veiligheid.

Op 26 januari 2022 hebt u uw verzoek verduidelijkt en hebt u te kennen gegeven op zoek te zijn naar documenten over de mogelijke gevolgen van het *AUKUS security partnership* op het Nederlandse programma vervanging onderzeebootcapaciteit. Zo kondigden op 15 september jl. de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Australië een trilateraal veiligheidspartnerschap AUKUS aan, met als doel het bijdragen aan duurzame vrede en stabiliteit in de Indo-Pacific regio. Als gevolg van dit veiligheidspact heeft de Australische regering besloten een overeenkomst voor de levering van twaalf conventionele onderzeeboten door de Franse scheepsbouwer Naval Group op te zeggen en te kiezen voor nucleair aangedreven onderzeeboten.

Inventarisatie documenten

De ontwikkelingen rondom AUKUS zijn aan de orde geweest bij de verschillende overlegorganen die vallen onder de governance-structuur en programmanagement voor het programma vervanging onderzeebootcapaciteit. In totaal zijn er vijftien documenten gevonden die betrekking hebben op uw verzoek. Deze documenten zijn opgenomen in de inventarislijst, die als bijlage bij dit besluit is gevoegd. In dit besluit verwijs ik naar de corresponderende nummers op de inventarislijst. Verschillende delen van documenten hebben geen betrekking

op informatie die u hebt verzocht in het kader van dit Wob-verzoek. Deze informatie wordt daarom niet verstrekt en is niet beoordeeld op grond van de Wob.

Bestuursstaf
Directie Communicatie

Datum

10 MRT 2022

Onze referentie
BS2022004271

Zienswijze

Bij de openbaarmaking van de documenten zijn derde-belanghebbenden betrokken. Ik heb deze derde-belanghebbenden in de gelegenheid gesteld om over de voorgenomen openbaarmaking een zienswijze te geven. Desgevraagd heeft één derde-belanghebbende te kennen gegeven geen bezwaar te hebben tegen de openbaarmaking van een document. De andere derde-belanghebbende heeft bedenken geuit tegen de voorgestelde openbaarmaking. Deze zienswijze heb ik betrokken bij dit besluit.

Besluit

Documenten 1 tot en met 4, 7, 9, 10 en 12 tot en met 15 besluit ik deels openbaar te maken. Documenten 5, 8 en 11 besluit ik niet openbaar te maken. Document 5 valt buiten de reikwijdte van uw verzoek en documenten 8 en 11 hebben nog de conceptstatus en zijn met document 13 definitief vastgesteld. Document 6 maak ik volledig openbaar. Onder "Overwegingen" licht ik mijn besluit toe.

Overwegingen

Bedrijfs- en fabricagegegevens (artikel 10, eerste lid, aanhef en onder c)

In documenten 4 en 12 zijn twee gelijkkluidende passages onleesbaar gemaakt over een mededeling die Naval Group aan Defensie in vertrouwen heeft gedaan. Deze mededeling is gedaan in het kader van de dialoog die momenteel met de drie kandidaat-werven gaande is. Ook Damen, partner van Saab Kockums, heeft in het kader van de lopende aanbesteding vertrouwelijk commercieel gevoelige mededelingen gedaan aan het ministerie van Buitenlandse Zaken. Deze mededelingen zijn vermeld in document 4 en 7. Omdat zowel Naval Group als Damen beide kandidaat-werf zijn en zij in die hoedanigheid bedrijfsvertrouwelijke informatie aan de overheid hebben verstrekt die concurrentiegevoelig van aard is, maak ik deze gegevens onleesbaar op grond van artikel 10, eerste lid, aanhef en onder c, van de Wob.

Betrekkingen met andere staten en met internationale organisaties (artikel 10, tweede lid, aanhef en onder a)

Documenten 3 en 12 gaan onder meer in op de geopolitieke context waarin Australië de keuze heeft gemaakt voor een nucleair aangedreven onderzeeboot. Zo wordt de keuze geanalyseerd en wordt deze keuze vanuit verschillende oogpunten geëvalueerd. Ook wordt ingegaan op mogelijk geopolitieke ontwikkeling als gevolg van het AUKUS veiligheidspact, waarbij diverse landen genoemd worden. Omdat deze analyses niet noodzakelijkerwijs het Nederlands standpunt vertegenwoordigen, is het voorzienbaar dat met openbaarmaking van deze passages de bilaterale of multilaterale betrekkingen met de genoemde landen en/of overleggen met internationale organisaties stroever zullen lopen. Om die reden besluit ik de betreffende passages op grond van artikel 10, tweede lid, aanhef en onder a, van de Wob niet openbaar te maken. Ik acht daarbij het belang van de goede betrekkingen met andere Staten zwaarder wegen dan het belang van openbaarheid.

Economische of financiële belangen van de Staat (artikel 10, tweede lid, aanhef en onder b)

In documenten 3 en 12 zijn passages onleesbaar gemaakt waarin mededelingen worden gedaan over onder meer de financiële speelruimte die is voorzien voor het programma vervanging onderzeebootcapaciteit, maar ook over specifieke eisen die gesteld worden aan de onderzeeboten en bepaalde knock-out criteria voor de

kandidaat-werven. Het project bevindt zich momenteel in de verwervingsvoorbereidingsfase (D-fase), waarbij het kabinet gekozen heeft om de onderzeeboten in concurrentie aan te besteden. Omdat er op dit moment in het proces nog geen offertes door kandidaat-werven zijn uitgebracht en er dus ook nog geen keuze is gemaakt voor de uiteindelijke werf, kan deze informatie het aanbestedingsproces, alsmede de onderhandelingspositie van de Staat schaden. Om die reden maak ik deze passages in beide documenten onleesbaar op grond van artikel 10, tweede lid, aanhef en onder b, van de Wob. Ik ben dan ook van mening dat het financiële belang van de Staat prevaleert boven het belang van openbaarheid. Subsidiair leg ik aan het onleesbaar maken artikel 10, tweede lid, aanhef en onder g, van de Wob ten grondslag.

Bestuursstaf
Directie Communicatie

Datum

10 MRT 2022

Onze referentie
BS2022004271

Eerbiediging van persoonlijke levenssfeer (artikel 10, tweede lid, aanhef en onder e)

In de documenten 1, 2, 4, 7, 9, 10, 14 en 15 staan persoonsgegevens van medewerkers en derden, zoals namen, e-mailadressen, handtekeningen, telefoonnummers en andere gegevens die herleidbaar zijn tot deze personen. Deze persoonsgegevens maak ik op grond van artikel 10, tweede lid, aanhef en onder e, van de Wob onleesbaar. Het gaat om medewerkers die doorgaans niet wegens hun functie in de openbaarheid treden. Daarnaast vormt openbaarmaking van deze persoonsgegevens een inbreuk op de persoonlijke levenssfeer van de medewerkers en die van derden. Tot slot geldt voor zowel de persoonsgegevens van de medewerkers, als die van derden, dat deze bij openbaarmaking niet bijdragen aan de inhoud van de documenten. Het belang van eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer van betrokkenen weegt daarom in deze gevallen zwaarder dan het belang van openbaarheid.

Het voorkomen van onevenredige bevoordeling of benadeling (artikel 10, tweede lid, aanhef en onder g)

Voor zover artikel 10, tweede lid, aanhef en onder b, van de Wob niet van toepassing is op de specifieke eisen die er gesteld worden aan de onderzeeboten en bepaalde knock-out criteria voor de kandidaat-werven, zoals neergelegd in document 4, leg ik aan het onleesbaar maken tevens artikel 10, tweede lid, aanhef en onder g, van de Wob ten grondslag. Mogelijke eisen die Defensie aan de onderzeeboten stelt, maar ook de criteria waarop Defensie de gunning mede beoordeeld zijn vertrouwelijk van aard en maken onderdeel uit van het aanbestedingsproces. Openbaarmaking van deze gegevens zou Defensie onevenredig benadelen, doordat de kandidaat-werven dan inzicht krijgen in de beoordelingssystematiek van Defensie en daarop hun inschrijving kunnen aanpassen. Openbaarmaking zou dan ook in strijd zijn met het doel van de concurrentie gerichte dialoog. Dit belang weegt daarom zwaarder dan het belang van openbaarheid.

Intern beraad met de daarin opgenomen persoonlijke beleidsopvattingen (artikel 11, eerste lid)

Documenten kunnen zijn opgesteld ten behoeve van intern beraad. Uit de wetsgeschiedenis blijkt dat onder het begrip 'documenten opgesteld ten behoeve van intern beraad' onder meer moeten worden begrepen: nota's van ambtenaren, correspondentie tussen de onderdelen van een ministerie en tussen ministeries onderling, concepten van stukken, agenda's, notulen, samenvattingen en conclusies van interne besprekingen en rapporten van ambtelijke adviescommissies.

Artikel 11, eerste lid, van de Wob bepaalt dat uit documenten die zijn opgesteld ten behoeve van intern beraad, geen informatie wordt verstrekt over persoonlijke beleidsopvattingen. Dergelijke opvattingen worden niet openbaar gemaakt, omdat een zekere mate van veiligheid en vertrouwelijkheid noodzakelijk is om te kunnen

komen tot een effectieve besluitvorming.

Documenten 8 en 11 betreffen een aanbiedingsnota voor de Ministeriële Commissie Onderzeebootvervanging (MCOV). Deze documenten hebben een conceptstatus, omdat de documenten in verschillende overlegorganen behandeld zijn en daarbij aan verandering onderhevig waren. De uiteindelijk vastgestelde versie is document 13. Dit document wordt met dit besluit deels openbaar gemaakt. Doorgaans worden enkel definitieve versies van documenten openbaar gemaakt. Conceptdocumenten bevatten persoonlijke beleidsopvattingen voor zover deze afwijken van het definitieve document. Documenten 8 en 11 maak ik om die reden niet openbaar.

Volledigheidshalve merk ik op dat ook in documenten 6, 14 en 15 vermeld staat dat deze documenten nog in concept zijn. Deze verslagen zijn echter reeds zonder verdere aanpassingen vastgesteld, waarbij nadien geen definitieve versie is gearhiveerd.

Ik vertrouw erop u hiermee voldoende te hebben geïnformeerd.

Hoogachtend,

De Minister van Defensie
voor deze
De Secretaris-Generaal,

mr. G.E.A. van Craaikamp

Bestuursstaf
Directie Communicatie

Datum

10 MRT 2022

Onze referentie
BS2022004271

Belanghebbenden kunnen binnen zes weken na bekendmaking van dit besluit bezwaar indienen bij de Minister van Defensie. Het bezwaarschrift dient te worden gericht aan Dienstencentrum Juridische Dienstverlening, Commissie advisering bezwaarschriften Defensie, Postbus 90004, 3509 AA Utrecht. Het bezwaarschrift moet zijn ondertekend, een dagtekening bevatten en van de naam en het adres van de indiener zijn voorzien. Uit het bezwaarschrift moet duidelijk blijken tegen welk besluit en op welke gronden bezwaar wordt gemaakt.

Inventarislijst

[illegible]

Chairman

Réf : 21/PDG/0088

Paris, on Septembre 16th, 2021

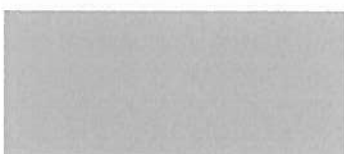
On the 15th of September the Commonwealth of Australia has announced its decision to shift from a conventional submarine program to nuclear-powered submarines. This strategic decision took place in the frame of a comprehensive capability review, based on a worsening regional security environment, and of a broader Australia-UK-US defence cooperation agreement.

We are disappointed by this decision, but we are proud of the outstanding work performed by our team, in close cooperation with the Commonwealth of Australia, to design the Attack-class submarine, which fully meets the requirements specified when the program was launched in 2016. Over the past five years, Naval Group has completed the basic design work for a regionally superior, technologically advanced boat. The quality of the design was recognized by the Commonwealth of Australia as it approved the Systems Functional Review for the project earlier in September.

Naval Group furthermore offered Australia a sovereign design and construction capability, through an ambitious and efficient transfer of technology, with high industrial local content and jobs.

In the words of Prime Minister Morrison : "This in no way reflects in any way shape or form on the Attack-class submarine, Naval Group, and the commitment of the French Government, and indeed President Macron personally to this project. [...] If you're looking for a conventional submarine, the Attack-class is a great submarine, and Naval Group is a great organisation to deliver such a submarine."

Naval Group remains fully committed to delivering first-class naval military capabilities to all its customers world-wide and helping them protect their sovereignty.

10.2.e

Chairman and Chief Executive Officer

© Propriété Naval Group SA 2018 - tous droits réservés.

Ce document/logiciel dans son contenu et dans sa forme est la propriété de Naval Group et/ou de tiers. Toute utilisation, reproduction, modification, traduction, communication ou représentation intégrale ou partielle du présent document/logiciel qui n'a pas été préalablement autorisée par écrit par Naval Group est formellement interdite. Une telle utilisation, reproduction, modification, traduction, communication ou représentation intégrale ou partielle non autorisée, par quelque moyen que ce soit, constituerait une contrefaçon sanctionnée par la loi au plan pénal et civil et d'une manière générale, une atteinte aux droits de Naval Group.

Siège social : 40-42, rue du Docteur Finlay - 75015 Paris - Tél. : +33 (0)1 40 59 50 00 - www.naval-group.com
Naval Group - SA au capital de 563 000 000 euros - RCS Paris 441 133 808 - SIRET 441 133 808 00135 - APE 3011 ZWS0101.27523096.1

Achtergrondfiche - AUKUS en de Nederlandse onderzeeboot

Versie 20210930

AUKUS

In de recent aangekondigde 'enhanced trilateral security partnership' tussen Australië, Verenigd Koninkrijk en Verenigde Staten (AUKUS) neemt de verwerving door Australië van 8 nucleair voortgestuwde onderzeeboten een voorname plek in. Het bouwt voort op reeds decennialange samenwerking tussen de Verenigde Staten en Australië en bevordert de opbouw van technologie die nodig is om uitvoering te geven aan de *Australian Defence Strategic Update 2020* (robuust, voorwaarts, lange afstand, slagkracht, China). De aankondiging betekent tevens het abrupte einde van de samenwerking sinds 2016 met de Franse werf Naval Group voor de bouw van 12 conventionele onderzeeboten, een order van meer dan 50 miljard euro. Naast de diplomatieke gevoeligheden (de ergste kou lijkt inmiddels uit de lucht), baart de Australische koerswijziging op onderzeebootgebied internationaal opzien, omdat het verkrijgen van hoogwaardige nucleaire voortstuwingstechnologie wordt beschouwd als strategische *game changer*¹ 10.2.a

. De Verenigde Staten (VS) hebben kennis over nucleaire voortstuwing eerder alleen met het Verenigd Koninkrijk (VK) willen delen in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw.²

10.2.a

.³ De VS beschouwen China als belangrijkste strategische rivaal in de komende decennia op economisch, technologisch en (in toenemende mate) militair gebied. 10.2.a

10.2.a

¹ Naast de VS en het VK, beschikken alleen kernwapenstaten Frankrijk, Rusland, China en India over deze kennis. Brazilië heeft sinds 2009 een nucleair voortgestuwde onderzeeboot in aanbouw die volgens planning vanaf 2030 in de vaart zal worden genomen. De voor dit programma benodigde kennis maakt deel uit van een breder verwervingscontract (van verder conventionele onderzeeboten) met het Franse DCNS, later Naval Group.

² 10.2.a

Destijds kreeg het VK met Amerikaanse hulp de beschikking over nucleaire onderzeeboten inclusief (Polaris-) nucleaire raketten.

³ Opvallend is de heropleving in de afgelopen jaren van 'The Quad', een samenwerkingsverband uit 2007 waarin naast de VS en Australië ook Japan en India deelnemen. Voorts kan in dit kader de inlichtingsamenwerking in de 'five eyes community' genoemd, een samenwerkingsverband waaraan naast de VS, het VK en Australië ook Canada en Nieuw-Zeeland deelnemen

10.2.a

Nederland zal zich enerzijds als EU-lidstaat willen scharen achter een zelfstandig beleid ten aanzien van de Indo-Pacific, maar anderzijds actief blijven investeren in goede relaties met de VS en het VK, die immers onmisbaar blijven voor de veiligheid in en rond Europa.

De precieze invulling van de AUKUS-onderzeebootsamenwerking (kosten, duur, taakverdeling) is nog niet bekend. Er wordt door analisten vanuit gegaan dat de VS de nucleaire kennis en technologie zullen leveren, het VK zou een rol toebedeeld kunnen krijgen bij de bouw van de nieuwe Australische onderzeeboten en bij de opleiding en training van bemanningen. Het gaat in ieder geval om een kostbare, decennialange investering in de opbouw van een nieuwe capaciteit (verwachting 2040+). De huidige conventionele Collins-klasse onderzeeboten (die dateren van eind jaren negentig) zullen een levensduur-verlengend programma moeten ondergaan om geen *capability gap* te laten ontstaan. De nieuwe onderzeeboten zullen dus niet op korte termijn het verschil kunnen maken. 10.2.a

Voordelen nucleair ten opzichte van conventioneel

Tegen deze achtergrond ligt de vraag voor de hand welke militaire voordelen nucleair aangedreven onderzeeboten met zich meebrengen. Een nucleaire reactor geeft onderzeeboten een vrijwel onuitputtelijke energiebron, waardoor ze conventionele onderzeeboten duidelijk overtreffen in het langere tijd kunnen volhouden van een hoge snelheid onder water. Ook hoeven nucleair aangedreven onderzeeboten niet meer zoals dieselelektrische onderzeeboten naar de oppervlakte om lucht te verversen en batterijen op te laden, en hebben ze door hun grotere formaat meer ruimte voor wapensystemen, personeel en voorraden. In ondiep water, waar weinig manoeuvreerruimte is en kleinere onderzeeboten zich makkelijker kunnen schuilhouden, vervallen een aantal tactische voordelen van de relatief grote nucleair aangedreven onderzeeboten. Het is bovendien niet mogelijk om alle met de nucleaire energiebron verbonden systemen uit te schakelen, waardoor altijd sprake zal zijn van een zeker uitgestraald (akoestisch) geruisniveau.

Conventionele onderzeeboten worden effectiever door de toepassing van nieuwe energie- en voortstuwingstechnieken zoals lucht-onafhankelijke voortstuwing (AIP) en nieuwe batterijtechnieken (brandstofcellen, lithium-batterijen), maar wat betreft snelheid, actieradius en uithoudingsvermogen blijven nucleair aangedreven onderzeeboten zoals in gebruik door VS en VK ongeëvenaard. Deze voordelen wegen zwaar voor een land als Australië met een enorme kustlijn en omringende zeegebieden, maar dat ook erg afgelegen ligt ten opzichte van strategische focuspunten in de regio zoals de Zuid-Chinese zee. Dit was ook de reden dat de Australische marine met de verwerving van de *Attack-class* op basis van het Barracuda-ontwerp van Naval Group een nog grotere conventionele onderzeeboot ambieerde (4.000 ton in plaats van 3.400 ton onder water voor de Collins-klasse. Ter vergelijking Walrusklasse: 2.800 ton onder water). Daarmee zouden actieradius en uithoudingsvermogen nog altijd slechts beperkt toenemen, zeker ten opzichte van de Amerikaanse Virginia-klasse aanvalsonderzeeboten (7.900 ton onder water).

Nederland en nucleair

Nederland heeft tussen 1956 (een jaar nadat de VS als eerste land beschikte over een nucleair aangedreven onderzeeboot) en 1967 serieus de mogelijkheid onderzocht om zijn onderzeeboten toe te rusten met nucleaire voortstuwing, met steun van de VS. Zover kwam het niet, om financiële redenen en naar verluidt ook omdat de VS daartoe niet bereid bleek. De VS gaf Nederland wel tot eind jaren zestig relatief moderne conventionele Guppy-klasse onderzeeboten in

bruikleen. Ook kon Nederland de op een Amerikaans ('druppelvorm'-)ontwerp gebaseerde Zwaardvis-klasse bouwen, een relatief grote conventionele onderzeeboot die werd toegerust met digitale torpedovuurleiding en draadgeleide torpedo's, de Amerikaanse Mk 37, later Mk 48. Hoewel de Nederlandse onderzeedienst niet toetrad tot 'de nucleaire club', werd gedurende de Koude Oorlog nauw samengewerkt met de VS en het VK en werd zo specifieke expertise opgebouwd. Hiermee werd de basis gelegd voor ontwikkeling van de latere Walrus-klasse, een conventionele onderzeeboot die geschikt blijkt om te opereren tot in het Caribisch gebied en de Indische oceaan, en voor nauwe samenwerking met deze landen op operationeel, tactisch en wapentechnisch gebied die voortduurt tot heden.

Met een conventioneel voortgestuwde onderzeeboot kan Defensie ook in de toekomst invulling blijven geven aan nationale en NAVO-eisen voor onderzeeboten. Verschillende typen onderzeeboten – nucleair en conventioneel – vullen elkaar aan in internationaal verband. Nederland onderscheidt zich ten opzichte van bondgenoten en partners met een specifieke, wereldwijde wijze van opereren met conventionele onderzeeboten, binnen de NAVO een niche capaciteit. De behoefte voor de vervanger van de Walrusklasse berust op de wens om te blijven beschikken over een dergelijke capaciteit, die zich wat betreft de inzetmogelijkheden ergens zal bevinden op het spectrum tussen grote nucleair aangedreven onderzeeboten en kleinere conventionele onderzeeboten die primair opereren in de wateren rond Europa.

Vervanging Walrusklasse

Defensie heeft vandaag de dag niet de behoefte, noch de ambitie om in de toekomst te beschikken over nucleair voortgestuwde onderzeeboten. Afgezien van de bereidheid van de VS, het VK of Frankrijk om Nederland deze kennis te leveren, ligt dit vanwege de veel hogere kosten ver buiten bereik (10.2.b

_____). Bovendien zou er politiek waarschijnlijk geen draagvlak voor zijn, mede vanwege bezwaren tegen de verdere verspreiding van kennis over militair gebruik van nucleaire technologie. Nucleaire aandrijving is niet in beschouwing genomen tijdens de onderzoeksfase van het vervangingsprogramma en daarover is de Kamer in 2017 ook geïnformeerd. Nadrukkelijk zijn wel ontwerpen onderzocht voor conventionele boten met verschillende karakteristieken wat betreft actieradius, veelzijdigheid en uithoudingsvermogen.

Het is vanuit veiligheidspolitieke overwegingen opportuun om met de invoering van de nieuwe Nederlandse onderzeeboten de onderzeebootsamenwerking met de VS, het VK, Australië (en andere landen) zoveel mogelijk voort te zetten. AUKUS staat deze samenwerking naar verwachting ook niet in de weg. De drie buitenlandse kandidaat-werven bevinden zich alle in Europa (Duitsland, Frankrijk, Zweden) en verwerving van een nucleaire boot is niet aan de orde. Wel dienen zich in het vervangingsprogramma de komende periode keuzes aan wat betreft de precieze eisen die Defensie stelt aan de nieuwe onderzeeboten. Dit gaat naast de technische parameters ook om de keuze voor bijvoorbeeld wapensystemen, hoogwaardige sensoren en *provisions for* (flexibiliteit in het ontwerp met het oog op toekomstige dreigingen). Landen zoals de VS en Frankrijk kunnen tegen de geschetste achtergrond politieke invloed aanwenden om het Nederlandse keuzeproces te beïnvloeden.

Versie 20210930

Q. Welke consequenties heeft het besluit van Australië om het contract met het Franse Naval op te zeggen voor het Nederlandse programma vervanging onderzeebootcapaciteit?

Antwoord:

- De annulering van de onderzeebootdeal tussen Australië en Naval heeft op dit moment geen directe gevolgen voor het Nederlandse programma voor de vervanging van de onderzeebootcapaciteit (VOZBT).
  - Het programma voor de vervanging van de Nederlandse onderzeebootcapaciteit bevindt zich in de verwervingsvoorbereidingsfase (D-fase) van het Defensie Materieel Proces. De verwerving vindt plaats onder artikel 346 in concurrentie met de kandidaat-werven Naval Group (FRA), Thyssenkrupp Marine Systems (DUI) en Saab Kockums (ZWE).
  - Naval heeft in een brief aan Defensie en EZK aangegeven gecommiteerd te blijven aan de Nederlandse aanbesteding. Naval heeft mondeling aan Defensie laten weten dat **10.1.c**
  - **10.1.c**
  - Door Tweede Kamerleden is in de B- en D-fase gevraagd naar mogelijkheden om oneerlijke concurrentie door staatssteun te voorkomen. Daarbij wordt de link gelegd met Naval dat grotendeels in eigendom is van de Franse overheid. Staatssteun is echter niet per se ongeoorloofd en komt in allerlei vormen voor. Bijvoorbeeld via het plaatsen van directe orders, zoals Nederlands opdrachten voor oppervlakteschepen sinds jaar en dag bij Damen plaatst. Mochten belanghebbenden (bv. concurrenten) het vermoeden hebben dat er sprake is van ongeoorloofde staatssteun, dan kunnen zich hetzij met een klacht tot de Europese commissie wenden, hetzij zich tot de desbetreffende nationale rechter wenden.
  - De ADR kan de calculaties van offertes en de financiële posities van de kandidaat-werven onderzoeken. Nederland heeft een aantal doorlopende knock-out criteria aan de kandidaat-werven gecommuniceerd, waaronder financiële eisen.
  - AUKUS kan de roep versterken om een stevigere ambitie t.a.v. Nederlands defensie-industriebeleid. De directeur van de Stichting Nederlandse Industrie voor Defensie en Veiligheid (NIDV), **10.2.e**, heeft in een radio-interview met BNR gepleit voor een zo groot mogelijke betrokkenheid van het Nederlands bedrijfsleven bij VOZBT en noemde daarbij Saab-Damen als de combinatie met de beste papieren. Deze boodschap is identiek aan eerdere communicatie van de NIDV en wordt niet gezien als een stevigere roep t.a.v. Nederlands defensie-industriebeleid.
  - AUKUS kan de roep om een investeringen in Europees defensiematerieel en grotere Europese zelfstandigheid op veiligheidsgebied vergroten. Tegelijkertijd blijft Europa voor haar veiligheid in de voorzienbare toekomst afhankelijk van de Verenigde Staten. Het kabinet zal het belang van hechte veiligheidssamenwerking in de NAVO moeten afwegen tegen het belang voor Europa om zelfstandig buitenlands- en veiligheidsbeleid te kunnen voeren, ook met het oog op de ontwikkelingen in de Indo-Pacific en de relatie met China.
  - Nederland heeft op onderzeebootgebied een langjarige samenwerking met de VS ten aanzien van bewapening (torpedo's), technische uitwisseling, opleidingen en operaties en met het VK ten aanzien van technische uitwisseling, tactieken, opleiding en training (waaronder het opwerken van de onderzeeboten en hun bemanning en de Nederlandse commandantenopleiding) en operaties. Met Australië wordt samengewerkt op het gebied van torpedo's, technische uitwisseling, tactieken en opleidingen (Australische kandidaten voor de Nederlandse commandantenopleiding).
  - **10.2.b**
- Over dit onderwerp kan de minister van Defensie confidentieel nader worden geïnformeerd.

Ter achtergrond

- De D-fase kent drie stappen: 1. voorbereiding, 2. dialoog, 3. gunning. Gedurende de dialoog, de huidige stap, wordt in meerdere fysieke rondes met de drie kandidaat-werven gesproken om uiteindelijk te komen tot de beste boot voor de beste prijs, met oog voor risicobeheersing en de uitwerking van het nationaal veiligheidsbelang en de strategische autonomie. De eerste dialoogronde is zomer 2021 afgerond.

- Informatie die de werven gedurende de dialoog geven is voorlopig en strategisch van aard. Het financiële plaatje van de Nederlandse aanbesteding zal dan ook pas bij de offerte echt op tafel liggen.
- Aan de voorkant van de aanbesteding zijn door Defensie spelregels met de werven afgesproken. Belangrijk daarbij zijn de doorlopende knock-out criteria. Daarin staan t.a.v. financiële aspecten de volgende knock-out criteria:

10.2.b

- In zijn algemeenheid kan gesteld worden dat vele marinewerven op enigerlei vorm gesteund worden door hun nationale overheden, al is het alleen maar door het rechtstreeks plaatsen van opdrachten voor marineschepen (waaronder onderzeeboten). Dit wordt meestal gedaan met een beroep op artikel 346 VWEU. Ook Nederland doet dit. Opdrachten voor oppervlakteschepen worden al sinds jaar en dag bij Damen Schelde Naval Shipyards (DSNS) geplaatst. Daarnaast kunnen ook andere vormen van steun voor komen. Zo is in het verleden door Nederland een lening aan DSNS verstrekt voor de bouw van een overdekte dok en is er met opdrachten in de tijd geschoven om de continuïteit van het bedrijf zeker te stellen. In hoeverre andere landen hun marinewerven met andere vormen steunen is niet bekend, ook al omdat dat met een beroep op artikel 346 VWEU gebeurt en dus niet openbaar wordt gemaakt.
- Het verstrekken van steun op zich is onvoldoende om te kunnen spreken van (verboden) staatssteun. Van staatssteun is slechts sprake als 1) met staatsmiddelen 2) een selectief economisch voordeel wordt verschaft 3) aan een onderneming 4) waardoor de mededinging op de interne (Europese) markt wordt vervalst en 5) dit het handelsverkeer tussen de lidstaten nadelig beïnvloedt. Deze criteria worden door de EU en door nationale rechters ruim uitgelegd.
- Niet alle staatssteun is verboden. Zo kan steun onder andere geoorloofd zijn als een beroep op artikel 346 VWEU kan worden gedaan, d.w.z. als de steun noodzakelijk is ter bescherming van de wezenlijke veiligheidsbelangen en ook aan de andere voorwaarden voor dat beroep wordt voldaan.
- Als de overheid aandeelhouder is, is steun ook niet per definitie verboden. In het geval dat bijvoorbeeld steun wordt verleend in de vorm van financiële faciliteiten, zoals leningen of een extra kapitaal injectie, moet deze steun "marktconform" zijn. Daarvan is sprake indien een particuliere aandeelhouder dezelfde steun onder dezelfde voorwaarden zou hebben verleend om zijn economische belangen te beschermen: de Staat handelt daarmee dus als "iedere andere" aandeelhouder.

28 oktober

Concept agenda

1. Opening
2. Verslag vorige vergadering (bijgevoegd)
3. Aanbiedingsnota stukken HCOV/MCOV (volgt)
  - a. Dialoograpportage ronde 1 (bijgevoegd rapportages van Def en van EZK)
  - b. Risicorapportage Q2 (bijgevoegd)
  - c. AUKUS (samengevoegde fiches die reeds in IWO zijn behandeld, samenvoeging volgt)

Ter informatie is tevens de Kamerbrief bijgevoegd die BZ gister heeft verstuurd inzake AUKUS.

Ministerie van Defensie

Betreft

**Interdepartementale Werkgroep
Onderzeebootvervangings (IWO)**

Vergaderdatum en -tijd

21 september 2021, 11:00-11:30

Vergaderplaats

Digitaal via MS Teams

Aanwezig

10.2.e [redacted] (Def/DGB/Vz)
[redacted] (Def/DGB/secretaris)
[redacted] (AZ)
[redacted] (OCW)
[redacted] (BZ)
[redacted] (EZK)
[redacted] (Fin)
[redacted] (Def/DMO/PM)
[redacted] (Def/DMO)
[redacted] (Def/DGB)
[redacted] (Def/HDFC)

Ministerie van Defensie

BestuursstafDGB
DMVD**Locatie**PKC
Plein 4
Den Haag**Postadres**Postbus 20701
2500 ES Den Haag

verslag

1. Opening

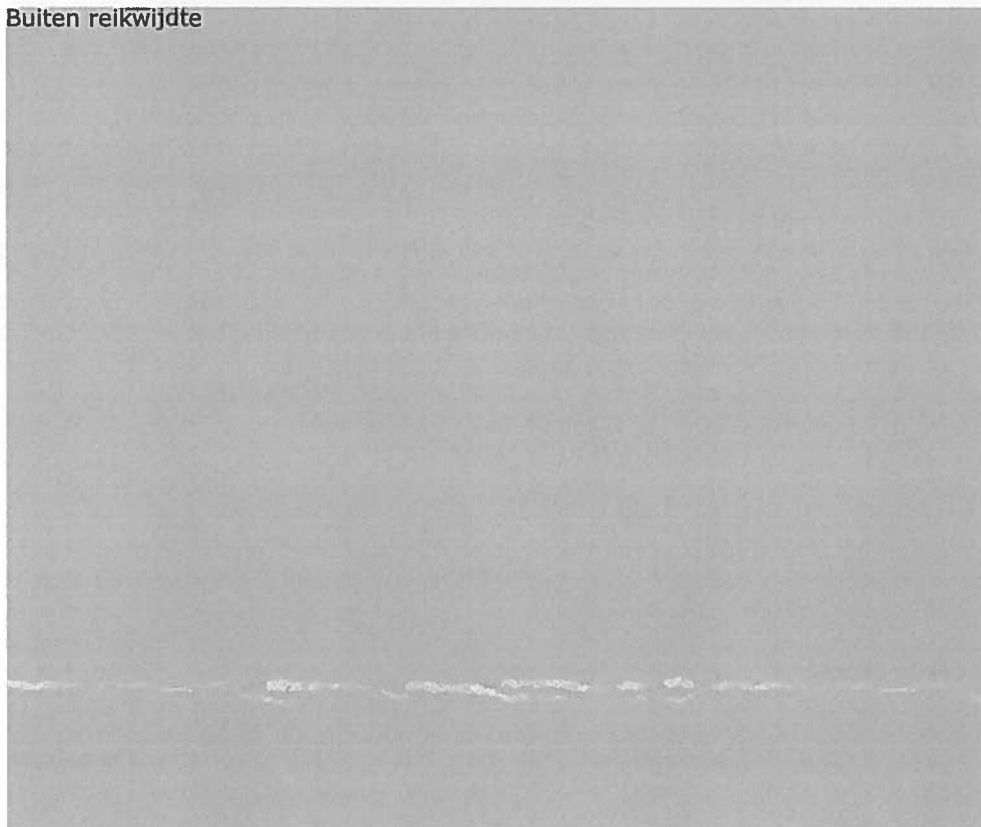
Vz. opent de vergadering.

2. Verslag vorige vergadering

Vz. stelt het verslag van de vorige vergadering vast.

3. Resultaten dialoogronde 1 en aanpassing planning D-fase

Buiten reikwijdte

[Redacted]

4. Risicomanagementstrategie

Buiten reikwijdte

[Redacted]

5. Rondvraag en sluiting

Buiten reikwijdte

[Redacted]

EZK informeert naar het nieuws over de Australische deal voor nucleaire onderzeeboten. EZK heeft een brief ontvangen van Naval Group dat zij nog volop geëncmitteerd zijn aan de Nederlandse vervanging van de onderzeebootcapaciteit. DMO laat weten dat deze brief ook door Defensie is ontvangen. Indien een reactie nodig is zal dit gecoördineerd met EZK gebeuren. BZ heeft laten weten dat, met dank aan hulp van Defensie medewerkers, een Q&A is gemaakt mocht in een debat worden gevraagd of Nederland nucleaire capaciteit wil aanschaffen. 10.1.c

[Redacted]

Buiten reikwijdte

[Redacted]

Vz. sluit om 11:30 de vergadering.

Kabinet Minister-President
Ministerie van Algemene Zaken

agenda

Hoogambtelijke Commissie Onderzeebootvervang

Omschrijving HCOV - agenda
Vergaderdatum en -tijd 8 november 2021, 17.00 - 18.00 uur
Vergaderplaats Blauwe Zaal

Kabinet Minister-President

Binnenhof 19
2513 AA Den Haag
Postbus 20001
2500 EA Den Haag
www.rijksoverheid.nl

Contactpersoon

10.2.e
Secretaresse KMP

T

minaz.nl

Datum

4 november 2021

Onze referentie

3756534

1. Opening
2. Verslag vorige vergadering +
3. Aanbiedingsnota stukken MCOV:
  - a. Dialoograpportage eerste dialoogronde 0
  - b. Risicorapportage tweede kwartaal +
  - c. AUKUS 0
4. W.v.t.t.k.

- + stukken zijn bijgevoegd
x stukken zijn rondgezonden
o stukken worden rondgezonden
= geen stukken

verslag

Hoogambtelijke Commissie Onderzeebootvervang

Omschrijving	Verslag HCOV
Vergaderdatum en -tijd	15 oktober 2021, 15.00 - 16.00
Vergaderplaats	Trêveszaal
Aanwezig	10.2.e (Fin) (OCW) en (def/DMO), (AZ) (def/DGB), (EZK), (BZ), (BZK).
Voorzitter	(AZ)
Secretarissen	(Def) en (Fin)

Kabinet Minister-President

Binnenhof 19
2513 AA Den Haag
Postbus 20001
2500 EA Den Haag
www.rijksoverheid.nl

Contactpersoon

10.2.e
Secretaresse KMP

T
@minaz.nl

Datum
15 oktober 2021

Onze referentie
3756017

1. Opening

10.2.e opent de vergadering. Stelt voor om na behandeling van het verslag met agendapunt 5 te beginnen.

2. Verslag vorige vergadering

Het verslag van de vergadering van 2 juli 2021 wordt ongewijzigd vastgesteld.

3. AUKUS

10.2.e vraagt of de vragen van de minister van Financiën in de fiches voldoende zijn beantwoord.

meldt dat nog geen terugkoppeling is ontvangen, maar zegt te zullen nagaan of nadere toelichting nodig is.

verzoekt om de fiches tot één document om te vormen, indien dit onderwerp voor de MCOV zal worden geagendeerd.

4. Risicomanagementstrategie

Pagina's 2 tot en met 4 zijn buiten reikwijdte verzoek

Kabinet Minister-President

Datum
15 oktober 2021

Onze referentie
3756017

Buiten reikwijdte

6. W.v.t.t.k.

AUKUS en de Nederlandse vervanging van de onderzeebootcapaciteit

Noot: dit is een samenvoeging van drie separate fiches over hetzelfde onderwerp die eerder zijn aangeboden voor de HCOV van 15 oktober 2021

1. Geopolitieke context

De spanningen in de Indo-Pacific zijn de afgelopen jaren sterk toegenomen. Met het recent aangekondigde 'enhanced trilateral security partnership' tussen Australië, Verenigd Koninkrijk en Verenigde Staten (AUKUS) versterken de VS, VK en Australië hun strategische (veiligheids)netwerk in de Indo-Pacific. 10.2.a

10.2.a**10.2.a**

. De Verenigde Staten (VS) hebben kennis over nucleaire voortstuwing¹ eerder alleen met het Verenigd Koninkrijk (VK) willen delen in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw.

In de politieke deal klinken duidelijk de implicaties door van de verschuiving van het zwaartepunt in de veiligheidspolitiek van de VS richting de Indo-Pacific, waarbij tegenwicht wordt geboden aan het ook in militair opzicht sterker wordende China. 10.2.a

De VS beschouwen China als belangrijkste strategische rivaal in de komende decennia op economisch, technologisch en militair gebied. 10.2.a

2. Verwerving nucleaire onderzeeboten

De verwerving door Australië van acht nucleair voortgestuwde onderzeeboten neemt in AUKUS een voorname plek in. Naar de mening van Australië zijn conventionele onderzeeboten (op termijn) niet meer voldoende om het hoofd te bieden aan de Chinese dreiging. De nucleair aangedreven onderzeeboten moeten ter afschrikking dienen in de veranderende strategische veiligheidsomgeving. Een nucleaire reactor geeft onderzeeboten een vrijwel onuitputtelijke

¹ Naast de VS en het VK, beschikken alleen kernwapenstaten Frankrijk, Rusland, China en India over deze kennis. Brazilië heeft sinds 2009 een nucleair voortgestuwde onderzeeboot in aanbouw die volgens planning vanaf 2030 in de vaart zal worden genomen. De voor dit programma benodigde kennis maakt deel uit van een breder verwervingscontract (van verder conventionele onderzeeboten) met het Franse DCNS, later Naval Group.

energiebron, waardoor ze conventionele onderzeeboten duidelijk overtreffen in het langere tijd kunnen volhouden van een hoge snelheid onder water. Ook hoeven nucleair aangedreven onderzeeboten niet meer zoals dieselelektrische onderzeeboten naar de oppervlakte om lucht te verversen en batterijen op te laden, en hebben ze door hun grotere formaat meer ruimte voor wapensystemen, personeel en voorraden. Deze voordelen wegen zwaar voor een land als Australië met een enorme kustlijn en omringende zeegebieden, maar dat ook erg afgelegen ligt ten opzichte van strategische focuspunten in de regio zoals de Zuid-Chinese zee. In ondiep water, waar weinig manoeuvreerruimte is en kleinere onderzeeboten zich makkelijker kunnen schuilhouden, vervallen een aantal tactische voordelen van de relatief grote nucleair aangedreven onderzeeboten. Het is bovendien niet mogelijk om alle met de nucleaire energiebron verbonden systemen uit te schakelen, waardoor altijd sprake zal zijn van een zeker uitgestraald (akoestisch) geruisniveau. De onderzeeboot deal bouwt voort op reeds decennia lange samenwerking tussen de Verenigde Staten en Australië en bevordert de opbouw van technologie die nodig is om uitvoering te geven aan de *Australian Defence Strategic Update 2020* (robuust, voorwaarts, lange afstand, slagkracht, China). De aankondiging betekent tevens het abrupte einde van de samenwerking sinds 2016 met de Franse werf Naval Group voor de bouw van 12 conventionele onderzeeboten, een order van meer dan 50 miljard euro.

De precieze invulling van de AUKUS-onderzeebootsamenwerking (kosten, duur, taakverdeling) is nog niet bekend. Er wordt door analisten vanuit gegaan dat de VS de nucleaire kennis en technologie zullen leveren, het VK zou een rol toebedeeld kunnen krijgen bij de bouw van de nieuwe Australische onderzeeboten en bij de opleiding en training van bemanningen. Het gaat in ieder geval om een kostbare, decennialange investering in de opbouw van een nieuwe capaciteit (verwachting 2040+). De huidige conventionele Collins-klasse onderzeeboten (die dateren van eind jaren negentig) zullen een levensduur-verlengend programma moeten ondergaan om geen *capability gap* te laten ontstaan. De nieuwe onderzeeboten zullen dus niet op korte termijn het verschil kunnen maken.

Nederlandse conventioneel aangedreven onderzeeboten

Nederland heeft tussen 1956 (een jaar nadat de VS als eerste land beschikte over een nucleair aangedreven onderzeeboot) en 1967 serieus de mogelijkheid onderzocht om zijn onderzeeboten toe te rusten met nucleaire voortstuwing, met steun van de VS. Zover kwam het niet, om financiële redenen en naar verluidt ook omdat de VS daartoe niet bereid bleek. Defensie heeft vandaag de dag niet de behoefte, noch de ambitie om in de toekomst te beschikken over nucleair voortgestuwde onderzeeboten. Afgezien van de bereidheid van de VS, het VK of Frankrijk om Nederland deze kennis te leveren, ligt dit vanwege de veel hogere kosten ver buiten bereik (10.2.b

). Nucleaire aandrijving is niet in beschouwing genomen tijdens de onderzoeksfase van het vervangingsprogramma en daarover is de Kamer in 2017 ook geïnformeerd. Met een conventioneel voortgestuwde onderzeeboot kan Defensie ook in de toekomst invulling blijven geven aan nationale en NAVO-eisen voor onderzeeboten. Conventionele onderzeeboten worden effectiever door de toepassing van nieuwe energie- en voortstuwingstechnieken zoals lucht-onafhankelijke voortstuwing (AIP) en nieuwe batterijtechnieken (brandstofcellen, lithium-batterijen), maar wat betreft snelheid, actieradius en uithoudingsvermogen blijven nucleair aangedreven onderzeeboten zoals in gebruik door VS en VK ongeëvenaard. Verschillende typen onderzeeboten – nucleair en conventioneel – vullen elkaar aan in internationaal verband. Nederland onderscheidt zich ten opzichte van bondgenoten en partners met een specifieke, wereldwijde wijze van opereren met conventionele onderzeeboten, binnen de NAVO een niche capaciteit. De behoefte voor de vervanger van de Walrusklasse berust op de wens om te blijven beschikken over een dergelijke capaciteit, die zich wat betreft de inzetmogelijkheden ergens zal bevinden op het spectrum tussen grote nucleair aangedreven onderzeeboten en kleinere conventionele onderzeeboten die primair opereren in de wateren rond Europa. Nederland heeft op onderzeebootgebied een langjarige samenwerking met de VS ten aanzien van bewapening (torpedo's), technische uitwisseling, opleidingen en operaties en met het VK ten aanzien van technische uitwisseling, tactieken, opleiding en training (waaronder het opwerken van de

onderzeeboten en hun bemanning en de Nederlandse commandantenopleiding) en operaties. Met Australië wordt samengewerkt op het gebied van torpedo's, technische uitwisseling, tactieken en opleidingen.

Gevolgen programma vervanging onderzeebootcapaciteit

Het programma voor de vervanging van de Nederlandse onderzeebootcapaciteit bevindt zich in de verwervingsvoorbereidingsfase (D-fase) van het Defensie Materieel Proces. De verwerving vindt plaats onder artikel 346 in concurrentie met de kandidaat-werven Naval Group (FRA), Thyssenkrupp Marine Systems (DUI) en Saab Kockums (ZWE). Naval heeft in een brief aan Defensie en EZK aangegeven gecommitteerd te blijven aan de Nederlandse aanbesteding. [REDACTED]

10.1.c [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

De annulering van de onderzeebootendeal tussen Australië en Naval heeft op dit moment geen directe gevolgen voor het Nederlandse programma voor de vervanging van de onderzeebootcapaciteit.

Aan: Leden MCOV

Ministerie van Defensie

Locatie
Plein-Kalvermarkt Complex
Plein 4
Den Haag

Postadres
Postbus 20701
2500 ES
Den Haag

Onze referentie
BS2021024226

Datum
12 november 2021

nota

Aanbieden stukken MCOV 16 november 2021

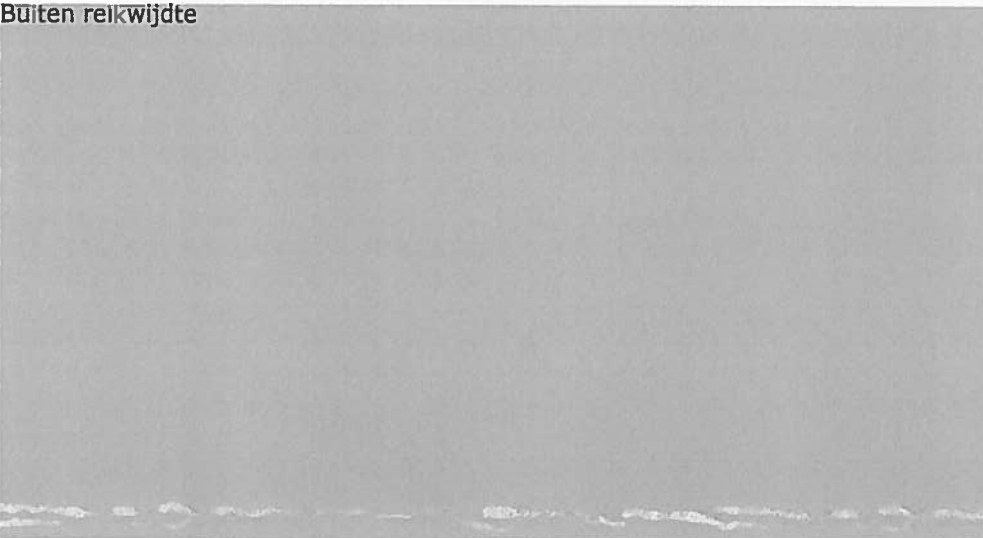
Geachte leden van de MCOV,

Met deze nota informeer ik de Ministeriële Commissie Onderzeebootvervang (MCOV) over de voortgang van de dialoog met de drie kandidaat-werven voor de vervanging van de onderzeebootcapaciteit. De eerste dialoogronde is uitgevoerd volgens de kaders die de MCOV op 5 februari 2021 heeft aanvaard. Daarbij is afgesproken dat de MCOV na iedere dialoogronde over de bevindingen wordt geïnformeerd en dat de MCOV elk half jaar een risicorapportage ontvangt. In de bijlagen treft u deze documenten aan. Daarnaast is een fiche toegevoegd over het trilaterale veiligheidspartnerschap dat op 15 september jl. is aangekondigd door Australië, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten, waarbij de Australische verwerving van acht nucleair voortgestuwde onderzeeboten een voorname plek inneemt (AUKUS).

Deze aanbiedingsnota bevat na een korte schets van de context, de bevindingen op hoofdlijnen van de vier documenten in de bijlagen. Tot slot worden de vervolgstappen geschetst. **Er wordt op dit moment geen besluit van de MCOV gevraagd.**

1. Context

Buiten reikwijdte

2. Bevindingen eerste dialoogronde

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

3. Risicorapportage tweede kwartaal 2021

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

4. AUKUS

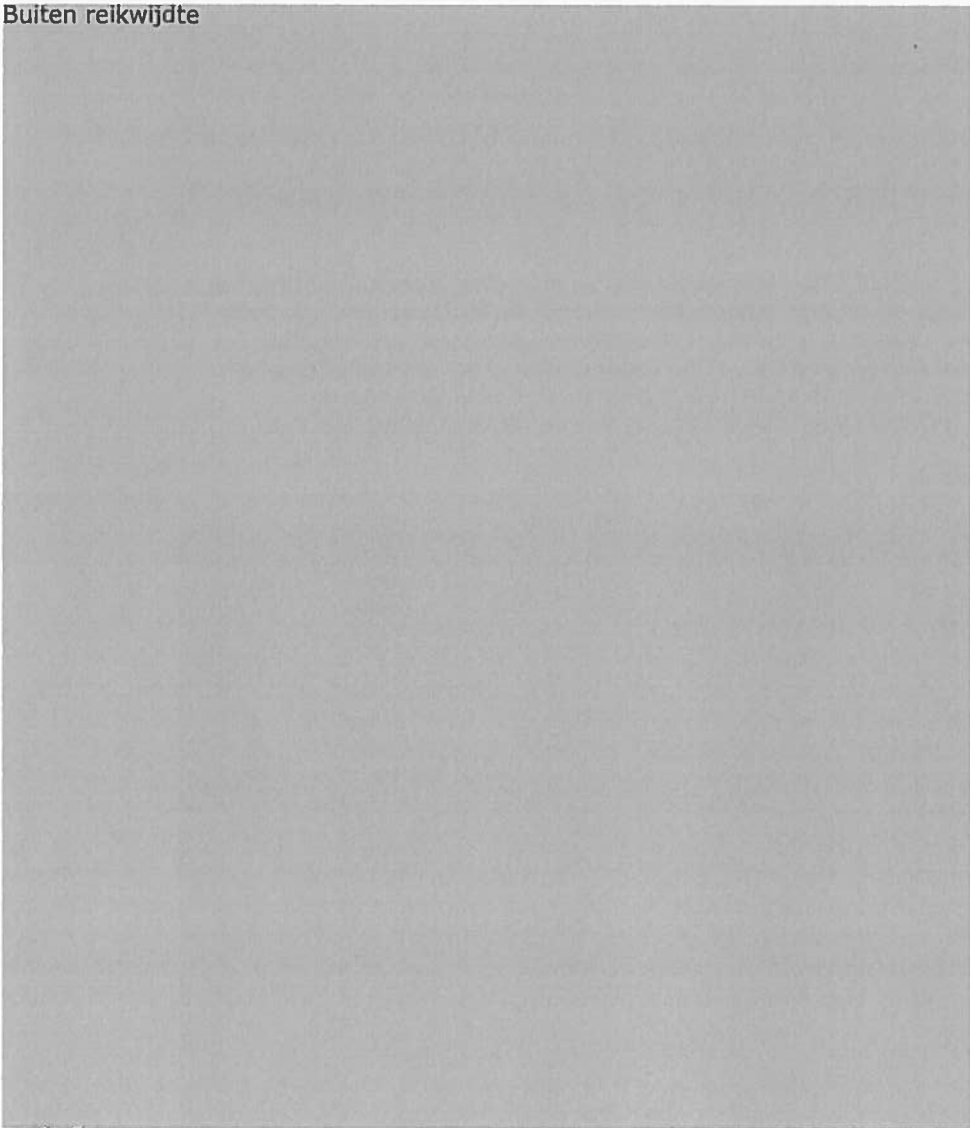
De aankondiging van het trilaterale veiligheidspartnerschap tussen Australië, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten, waarbij de Australische verwerving van acht nucleair voortgestuwde onderzeeboten een voorname plek inneemt (AUKUS), leidt tot een annulering van de order tussen Australië en het Franse Naval (zie bijlage). Deze annulering heeft geen directe gevolgen voor het Nederlandse programma voor de vervanging van de onderzeebootcapaciteit.

5. Vervolgstappen

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

DE MINISTER VAN DEFENSIE

Henk Kamp

Contactpersoon

10.2.a

Datum

21 oktober 2021

verslag

Betreft	Stuurgroep V-OZBT
Vergaderdatum en - tijd	21 oktober 2021, 14:00 - 16:00 uur
Vergaderplaats	PKC, perszaal
Aanwezig	10.2.e (SG, vz.), 10.2.e (PSG), (PCDS), (DGB), (HDFC), (DDMO), (PCZSK), (PM), (DCO), (vert. BSG), (vert. DMO), (DGB), (DGB, secretaris) (ABDTOPConsult)
Afwezig	

1. Opening en vaststelling agenda

Buiten reikwijdte

2. Vaststelling verslag / besluitenlijst vorige stuurgroep 14 juli 2021 (zie bijgevoegd)

Buiten reikwijdte

3. Ter besluitvorming: vervolg verwervingsvoorbereiding Vervanging Onderzeebootcapaciteit (bijgevoegd Planning programma V-OZBT en vervolg verwervingsvoorbereiding)

Pagina's 2 tot en met 7 vallen buiten de reikwijdte van het verzoek

Buiten reikwijdte

7. Rondvraag

DGB meldt dat het fiche AUKUS op de agenda van de MCOV wordt geplaatst.

Buiten reikwijdte

8. Vaststellen datum en tijd volgende V-OZBT Stuurgroep

maandag 29 november 11.00

9. Sluiting

Vz. dankt eenieder voor de aanwezigheid en sluit de vergadering.

Contactpersoon

10.2.e

Datum

6 december 2021

verslag

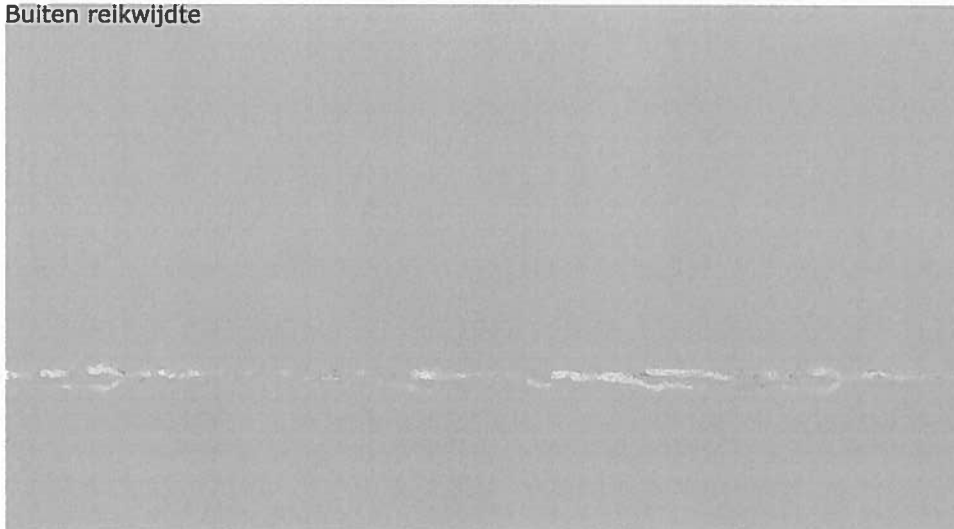
Betreft	Stuurgroep V-OZBT
Vergaderdatum/tijd	29 november 2021, 11:00 - 12:00 uur
Vergaderplaats	MSteams
Aanwezig	10.2.e (SG, vz.), (PSG), (ABDTOPConsult), (PCDS), (DGB), (HDFC), (DDMO), (CZSK), (PM), (vert. BSG), (vert. DMO), (DGB), (DGB, secretaris)
Afwezig	

1. Opening en vaststelling agenda

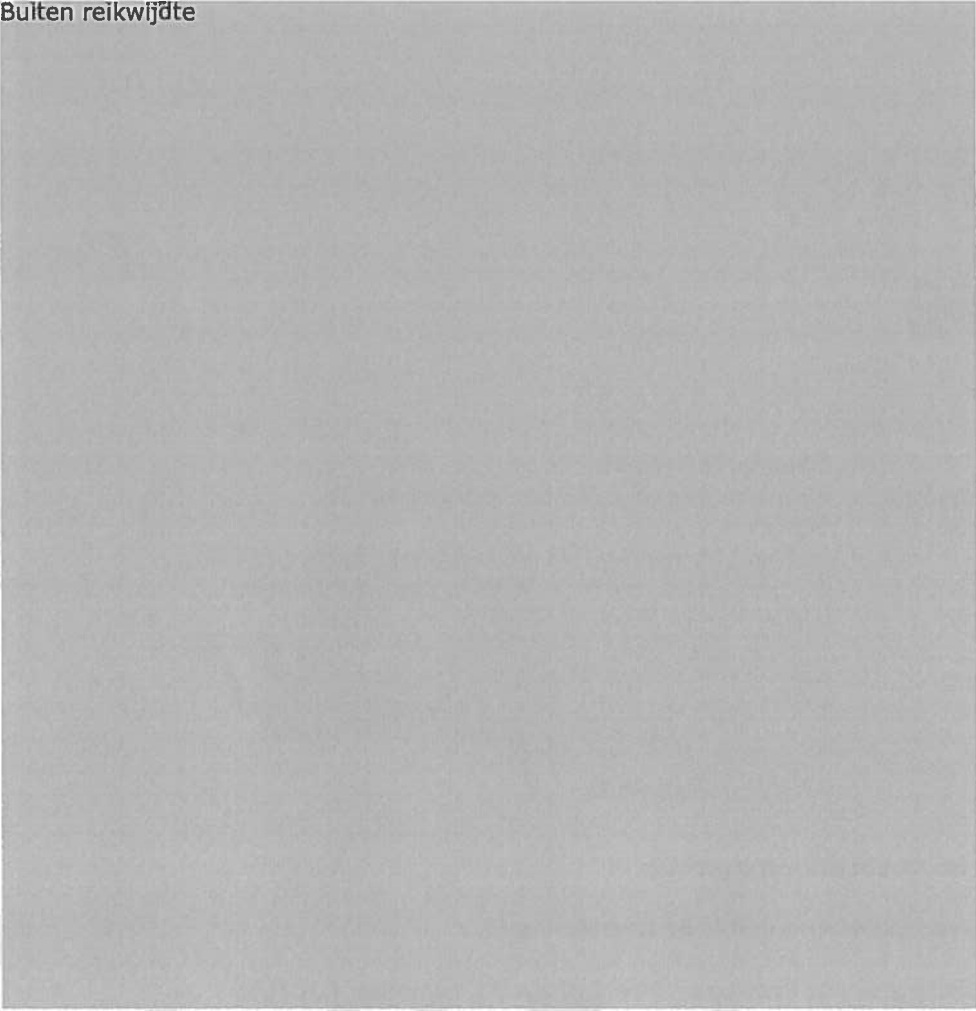
Vz. opent de vergadering en stelt de agenda vast.

2. Verslag vorige vergaderingen (14 juli en 21 oktober jl.) (zie bijgevoegd)

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

3. Stand van zaken programma V-OZBT

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

4. Terugblik MCOV en begrotingsbehandeling

Buiten reikwijdte

AUKUS is kort in de MCOV aan de orde geweest en beproven is dat de vragen van de minister van Financiën afdoende zijn beantwoord.
Overige passages in dit verslag zijn buiten reikwijdte verzoek

